

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

ZAKLJUČNA NALOGA
RAZVOJ GOVORA OD SPOČETJA DO ZGODNJEGA
OTROŠTVA

LEA GASPARI

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

Zaključna naloga

Razvoj govora od spočetja do zgodnjega otroštva

(Speech and language development from conception to early childhood)

Ime in priimek: Lea Gaspari

Študijski program: Biopsihologija

Mentorica: prof. dr. Vlasta Novak Zabukovec

Somentorica: asist. dr. Vesna Jug

Koper, februar 2021

Ključna dokumentacijska informacija

Ime in PRIIMEK: Lea GASPARI

Naslov zaključne naloge: Razvoj govora od spočetja do zgodnjega otroštva

Kraj: Koper

Leto: 2021

Število listov: 19 Število slik: 3 Število tabel: 1

Število referenc: 30

Mentorica: prof. dr. Vlasta Novak Zabukovec

Somentorica: asist. dr. Vesna Jug

Ključne besede: govor, razvoj govora, dejavniki razvoja govora, spodbujanje govornega razvoja

Izvleček:

Razvoj govora je eden izmed ključnih dejavnikov celostnega razvoja človeka in se začne še pred rojstvom. Gre za kompleksen proces, na katerega lahko gledamo iz različnih raziskovalnih vidikov, zato srečamo veliko različnih definicij in teorij. Temelji za govor in komunikacijo se začnejo oblikovati že v zgodnjih letih otrokovega življenja, zato je pomembno, da razumemo razvoj govora v posameznih obdobjih odraščanja. Tako lahko poskrbimo za čim bolj optimalen razvoj otroka. Ugotovili smo, da se razvoj govora začne že v maternici, ko dojenček posluša najprej materin glas, potem pa še zvoke iz okolice. Primaren način učenja govora je modelno učenje, ki ga najdemo v vseh starostnih obdobjih – novorojenček s posnemanjem preizkuša svoj govorni aparat in se ga uči nadzirati. Dojenček se z modelnim učenjem nauči uporabe mimike, gest in glasov, kasneje gre za posnemanje zvokov, posledica modelnega učenja pa je tudi prva beseda malčka in njegovo sestavljanje besed v stavke. Uporaba govornega aparata se najprej začne z jokom, ki predstavlja prvo sredstvo komunikacije. Nadaljuje se s fazo gruljenja, nato bebljanja, kateremu okoli prvega leta starosti sledi prva beseda in nazadnje povezovanje besed v smiselne stavke. Ker je posnemanje primaren način učenja govora, je pomembno, da se model, ki ga otrok opazuje in posnema, zaveda, da je razvoj govora individualen proces ter da lahko s svojo vpletenostjo nanj bistveno vpliva.

Key document information

Name and SURNAME: Lea GASPARI

Title of the final project paper: Speech and language development from conception to early childhood

Place: Koper

Year: 2021

Number of pages: 19 Number of figures: 3 Number of tables: 1

Number of references: 30

Mentor: Prof. Vlasta Novak Zabukovec, PhD

Co-Mentor: Assist. Vesna Jug, PhD

Keywords: speech, language development, factors of speech development, encouragement of speech development

Abstract:

Language development is one of the most crucial factors of human development. Interestingly it starts even before birth. It is a complex process which is studied from multiple research aspects and as a result there are quite a few of different definitions and theories. The fundamentals of language and speech are formed very early in childhood so it is important that we understand the development of it in all periods of growing up. In this paper we discover that language and speech development start already in uterus when the baby listens his mother's voice and later the sounds from the environment. Primary way of learning language is by social learning which is found in every period of early childhood – newborn is testing his vocal abilities by imitating, infant learns different face expressions and gestures that way, later in first year of life a baby uses imitation to learn different sounds, even his first word and sentences are learned by imitating an adult model. The first form of communication in human life is crying, later babies coo, then babble and finally at around 12 months of age they form their first word, then a lot more words and finally they put them together to form sentences. Learning how to speak is an individual process and adults can have a big influence on quality of that process.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	1
2	DEFINICIJE GOVORA	2
2.1	GOVOR KOT SREDSTVO KOMUNIKACIJE	2
2.2	GOVOR KOT POGOJNO VEDENJE	2
2.3	GOVOR S STRUKTURNEGA VIDIKA	2
2.4	GOVOR Z EVOLUCIJSKEGA VIDIKA	3
2.5	NEVROZNANSTVENI POGLED NA GOVOR	3
2.6	NATIVISTIČNE IN EMPIRISTIČNE TEORIJE GOVORA	4
3	RAZVOJ GOVORA	6
3.1	RAZVOJNI MEJNIKI GOVORA	6
3.2	PLOD	7
3.3	NOVOROJENČEK	7
3.3.1	Jok	8
3.4	DOJENČEK (1 – 10 MESECEV)	8
3.4.1	Gruljenje	8
3.4.2	Bebljanje	9
3.5	MALČEK (12 MESECEV – 3;6 LET)	10
3.5.1	Od prvih besed	10
3.5.2	...do prvih stavkov	16
4	DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA RAZVOJ GOVORA	18
4.1	GENETSKI DEJAVNIKI	18
4.2	DEJAVNIKI PRED IN OB ROJSTVU	18
4.3	DEJAVNIKI PO ROJSTVU	19
4.4	PRIPOVEDOVANJE ZGODBE	20
5	SPODBUJANJE GOVORNEGA RAZVOJA	23
5.1	OD ROJSTVA DO TREH MESECEV	23
5.2	OD ČETRTEGA DO ŠESTEGA MESECA	24
5.3	OD SEDMEGA DO DEVETEGA MESECA	25
5.4	OD DESETEGA DO DVANAJSTEGA MESECA	25
6	SKLEPI	27
7	LITERATURA	29

KAZALO PREGLEDNIC

Tabela 1: Mejniki govornega razvoja v obdobjih dojenčka in malčka	6
---	---

KAZALO SLIK

Slika 1: Arkuatni fascikulus, ki povezuje Wernikovo in Brocovo področje.....	4
slika 2: Grafični prikaz možnih odnosov pomenov besed.....	15
slika 3: Obseg besednjaka malčkov, starih od 10 do 36 mesecev, glede na izobrazbo njihovih staršev.....	20

1 UVOD

Govor je nekaj, kar nas ljudi dela unikatne in nam omogoča povezovanje in funkcioniranje v vsakodnevem življenju. Je ena izmed najpomembnejših sposobnosti človeka, ki nam omogoča preživetje in določa vlogo posameznika v družbi (Woolfson, 2001). Zato ni nič čudnega, da gre za prvirino, ki privlači precej vej znanosti. Ko pride do razvoja govora tako govorimo o zelo širokem spektru raziskovanja, a kljub številnim raziskavam še vedno ni točno znano, kako je prišlo do njegovega razvoja.

Ker gre za tako pomemben aspekt našega vsakodnevnega življenja pa tudi široko raziskovalno področje, je še toliko bolj pomembna transparentnost in jasnost glede tega, kako pride do njegovega razvoja. Nikjer v živalskem svetu namreč ni tako kompleksnega komunikacijskega sistema s tako močjo, kot ga imata jezik in govor. Govor je torej tisto, kar nas dela človeške (Fitch, 2010). Cilj zaključne naloge je tako zbrati in v celoto povezati različne vidike razvoja govora vse od spočetja, pa do obdobja zgodnjega otroštva. Znotraj tega nas bodo podrobneje zanimali dejavniki razvoja govora, med drugim tudi načini kako lahko odrasli modeli vplivajo na ta razvoj. Namen je torej na enem mestu zbrati različne teorije ter s tem narediti pregled razvoja govora glede na razvojna obdobja.

2 DEFINICIJE GOVORA

O tem, kaj govor sploh je, razglabljajo številne veje znanosti. Ravno zaradi tako širokega spektra raziskovanja govora, ne poznamo celostne definicije, ki bi pokrivala in združevala vsa ta področja. V nadaljevanju si bomo zato pogledali nekaj najbolj pogostih.

2.1 Govor kot sredstvo komunikacije

L. Marjanovič Umek (1990) je funkcijo govora razdelila na individualno in družbeno. Prva se osredotoča na oblikovanje človeka kot posameznika, medtem ko je druga namenjena vzpostavljanju komunikacije z okolico. Zato je govor ključen za človekov celostni razvoj.

»Govor je oblika človekovega naučenega vedenja, ki rabi lastnemu izražanju in komuniciranju. Govor je pomemben dejavnik v razvoju osebnosti in njegovi socializaciji.« (Vasić, 1980, citirano v: Marjanovič Umek, 1990).

Poleg branja, pisanja in slike je govor ena izmed opcij, ki človeku omogoča komunikacijo in ga s tem dela edinstvenega, saj je edino živo bitje, ki se lahko sporazumeva z govorom. Gre za kompleksen psihološki proces, ki se razvija na podlagi bioloških ter psiholoških faktorjev, odvisen pa je tudi od socialnega okolja (Žnidarič, 1993).

L. Marjanovič Umek (1990) navaja definicijo iz priročnika za vzgojitelje »Govor u predšolskoj ustanovi«, ki pravi, da je govor mentalna sposobnost, ki človeku omogoča uporabo organiziranih simbolnih sistemov, kot je jezik.

2.2 Govor kot pogojno vedenje

Skinner (citirano v: Marjanovič Umek, 1990) in drugi zagovorniki vedenjske psihologije govor uvrščajo med motorične reakcije, ki se jih naučimo po principu dražljaj – odgovor – okrepitev – posplošitev. Bil je mnenja, da se otrokov govor razvija in krepi zgolj zaradi odziva starša, kar otroku predstavlja nagrado (Harris, 1992). Nasproti mu je stopil Chomsky, ki je bil predstavnik generativno-transformacijske teorije. Menil je, da je otrok pri razvoju govora aktiven in ne pasiven, kot je nakazovala Skinnerjeva teorija. Strinjala sta se, da ima okolje pomembno vlogo, a Chomsky je le-temu pripisal sekundarni pomen – okolje naj bi po njegovo zgolj aktiviralo tisto, kar je otroku že prirojeno (Harris, 1992). Več o njegovem razmišljanju si bomo pogledali v nadaljevanju.

2.3 Govor s strukturnega vidika

Na govor lahko gledamo tudi iz druge perspektive – njegova sestava. Govor je sestavljen iz treh komponent. Prva je *oblika*, kjer govorimo o oblikah besed, strukturah stavkov, izgovorjavi glasov ipd. Druga komponenta je *vsebina*, ki besedam in stavkom daje pomen in je odvisna od razumevanja besed in odnosa med njimi. Zadnja komponenta – *uporaba*

razlikuje med različnimi cilji, nameni in situacijami, v katerih govor uporabljamo (Marjanovič Umek in Fekonja Peklaj, 2011).

2.4 Govor z evolucijskega vidika

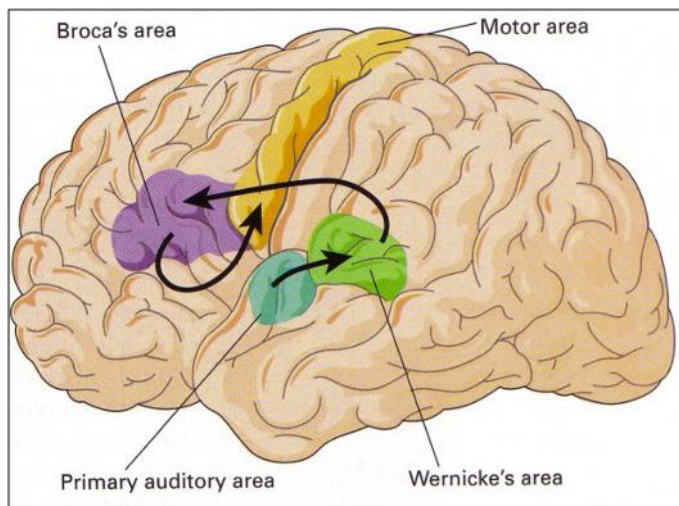
Včasih je vladalo prepričanje, da govor in jezik nista nič posebnega ter da sta lahko značilna tudi za druge vrste. Do preloma je prišlo leta 1957, ko je Chomsky ovrigel omenjeno mišljenje in razvoj kognitivne znanosti spremenil s trditvijo, da je govor možen izključno pri človeku (Eysenck in Keane, 2015). Darwin (1859, citirano v: Palmer in Palmer, 2002) je človekove govorne sposobnosti označil kot posledico dolgega procesa naravne selekcije. Evolucijska psihologija, ki se je razvila na podlagi omenjenih predpostavk, vrsto *Homo sapiens* poimenuje kar »govoreča žival« (Palmer J. in Palmer L., 2002). Znotraj evolucijske psihologije znanstveniki razvoj govora pripisujejo njegovi evolucijski vlogi – otrok namreč že v maternici prepozna materin glas in se kot novorojenec glede na to orientira do materine dojke, ko je lačen (Noirot in Algeria, 1983, citirano v: Papalia, Wendoks Olds in Duskin Feldman, 2009). Znanstveniki sklepajo, da vzrok tiči ravno v tej evolucijski razlagi, saj novorojencu lociranje hrane prinese večjo možnost preživetja (Papalia idr., 2009).

2.5 Nevroznanstveni pogled na govor

Nevroznanost po drugi strani išče odgovor na enigma govora kar v njegovem izvoru – znotraj naših možganov. Znotraj te veje znanosti se tako ukvarjajo predsvem z lociranjem nastanka in zaznavanja govora ter njegovo funkcijo (Eysenck in Keane, 2015). Raziskave so pokazale, da je za govor pri večini posameznikov odgovorna (dominantna) leva hemisfera. Znotraj dominantne hemisfere pa so različni aspekti govora razdeljeni med različna področja. Področje, ki nam omogoča tvorjenje govora leži v čelnem režnju leve hemisfere in se imenuje Brocovo področje. Področje, ki nam omogoča njegovo razumevanje pa Wernickovo področje (Eysenck in Keane, 2015). Področji povezuje arkuatni fascikulus, kar je lepo razvidno tudi na spodnji sliki.

Slika 1

Arkuatni fascikulus, ki povezuje Wernikovo in Brocovo področje

Pomemben vidik govora znotraj nevroznanosti je tudi njegova funkcija – z biološkega vidika je govor funkcija, ki je sestavljena v centralnem živčnem sistemu in je povezana z izražanjem čustev, želja in misli, prav tako pa človeku omogoča vlogo govornika in poslušalca (Žnidarič, 1993). Poleg tega so nekateri znanstveniki mnenja, da igra govor pomembno vlogo tudi pri spominu in da je ravno govor eden izmed glavnih razlogov za to, da se spominjamo stvari. Ena izmed njihovih predpostavk znotraj te teorije je, da se zaradi tega, ker pred drugim letom starosti še ni razvit govor, ne spomnimo ničesar, kar se nam je zgodilo pred omenjeno starostjo (Nelson, 1992, citirano v: Papalia idr., 2009).

2.6 Nativistične in empiristične teorije govora

Ko govorimo o razlikovanju med nativističnimi in empirističnimi teorijami govora, se nanašamo na način raziskovanja otroškega govora. Nasprotne so si v tem, da nativistične teorije raziskujejo govor na način razvoja od znotraj navzven, empiristične pa ravno obratno, torej od zunaj navznoter (Kranjc, 2006).

Najprej si pogledajmo nativistične teorije razvoja otroškega govora. Temeljijo na predpostavki, da so govorne strukture prirojene, torej poudarjajo mehanizem dedovanja. Chomsky, ki je glavni predstavnik nativističnega pristopa trdi, da se otrok že rodi s predispozicijami za učenje jezika in da ima okolje tako zgolj funkcijo pospeševanja in oblikovanja govornega organa (Skubic, 2004; Kranjc, 2006).

Empiristične teorije dajejo okolju veliko večji pomen kot nativistične, medtem ko zavračajo možnost, da ima na razvoj govora vpliv tudi genetika. Delijo se v dve kategoriji

– družbenointerakcijski in kognitivni tip. Gre za ločevanje med različnima tipoma vhodnih podatkov (input). Že samo ime pove, da pri družbenointerakcijskem tipu input predstavljajo družbene interakcije in odnosi, v katerih otrok sodeluje, kognitivni tip pa poudarja pomen otrokovega razumevanja dogodkov v nejezikovnem svetu, ki potem pogojujejo razvoj govora (Kranjc, 2006).

3 RAZVOJ GOVORA

Ker smo se spoznali z različnimi vidiki in definicijami govora, si lahko v nadaljevanju pogledamo, kako se govor razvija v posameznih razvojnih obdobjih, od spočetja pa do zgodnjega otroštva. Najprej si bomo pogledali razvojne mejnike govora, nato pa podrobneje raziskali kaj se z njimi dogaja v vsakem izmed obdobj.

3.1 Razvojni mejniki govora

Govor je ena izmed najpomembnejših sposobnosti človeka, ki nam omogoča preživetje in določa vlogo posameznika v družbi (Woolfson, 2001).

Obdobje zgodnjega otroštva je obdobje, ko je živčni sistem najobčutljivejši in zato ključen za učenje. Izkušnje, pridobljene v tem obdobju so intenzivne, dolgoročne in ireverzibilne (Doherty, 1997, citirano v: Marjanovič Umek in Fekonja, 2019), zato ima učenje govora v tem obdobju (še posebej med prvim in tretjim letom starosti) velik pomen za otrokov kasnejši razvoj (Marjanovič Umek in Fekonja, 2019). V prvih petnajstih mesecih se komunikacija otroka razvija zelo intenzivno – od novorojenčka, ki se sporazumeva zgolj neverbalno, do enoletnika, ki sčasoma postane aktiven govorec. Proces otrokovega razvoja jezika je sistematičen in nanj vpliva mnogo dejavnikov – tako prirojenih kot okoljskih (Woolfson, 2001). Kot na vseh področjih človekovega razvoja so strokovnjaki tudi v svetu razvoja govora določili razvojne mejnike, prikazane v spodnji tabeli.

Tabela 1

Mejniki govornega razvoja v obdobjih dojenčka in malčka (citirano v: Marjanovič Umek, 1990; Marjanovič Umek in Fekonja Peklaj, 2011)

Razvojno obdobje/starost otroka	Mejniki in značilnosti govornega razvoja
Novorojenček	
0 mesecev	Glavno sredstvo komunikacije je jok. Zasedimo tudi gruljenje in rabo različnih glasov.
Dojenček	
1 mesec	Zasedimo različne samoglasnike; še vedno prisoten jok.
3 meseci	Gruljenje kot odziv na odraslega, različni glasovi (na primer ga-ga).
5 mesecev	Bebljanje brez določenega pomena; vokalne igre; pojav soglasnikov m, k, g, b in p. Pojavi se glasen smeh.
7 mesecev	Dodani soglasniki d, t, n in v.
10 mesecev	Dojenček beblja zgolj glasove iz maternega jezika in namerno posnema glasove odraslih, a zanj še nimajo nikakršnega pomena.
Malček	
12-18 mesecev	Vse bolj natančno posnemanje glasov; še vedno prisotno bebljanje.

18-24 mesecev	Pojavi se prva beseda in začenja razumeti, da imajo stvari imena. Širjenje otrokovega besednjaka, vse več glagolov na račun samostalnikov. Z besedami zna izražati osnovna čustva. Veliko eholalije (ponavljanje besed).
24-30 mesecev	Malčkov besednjak vsebuje tudi funkcijske besede (vezniki, predlogi, členki). Pogosto izpuščanje zadnjega soglasnika.
2;6.-3;6. leta	Besednjak se razširi na prib. 1000 besed, vključuje tudi zaimke, prislove in pridevnike. Uporaba 3-4 besed v stavkih.

3.2 Plod

Človek se z govorom sreča še pred rojstvom, torej v maternici. Plod sliši bitje materinega srca in njen glas, kasneje, nekje v sedmem mesecu nosečnosti, pa dobro sliši tudi glasove iz okolice (Lecanuet idr., 1995, citirano v: Kail in Cavanaugh, 2016). Odzivanje ploda na glas in posledično vibracije, se začne v 26. tednu gestacijske starosti in doseže dokončni razvoj v 32. tednu gestacijske starosti (Kisilevsky idr., 1992, citirano v: Papalia idr., 2009). Plod si zapomni te senzorne izkušnje – njegov srčni utrip se spremeni, ko zasliši znan glas svoje matere in ostane nespremenjen ob neznanem glasu (Kisilevsky idr., 2009, citirano v: Kail in Cavanaugh, 2016). V raziskavi leta 1986 (DeCasper in Spence, citirano v: Kail in Cavanaugh, 2016) so ugotovili, da novorojenci ne prepoznajo zgolj znanega glasu, temveč tudi sam govor. Matere so zadnjih nekaj tednov nosečnosti vsak dan prebrale isto zgodbico, ki so jo novorojenci kasneje prepoznali. Tudi, če je isto zgodbico prebral nekdo drug, torej ne mati, se plodu spremenil srčni utrip (Partanen idr., 2013, citirano v: Kail in Cavanaugh, 2016). Pri novorojencih so spomin preverjali tako, da so ob dojenju na eno dojko predvajali tisto zgodbico, ki jim jo je mati brala nekaj tednov pred rojstvom, ob dojenju na drugo dojko pa so predvajali besedilo, ki ga otrok še ni slišal. Novorojenci so se bistveno bolj nagibali k dojki, ob kateri se je predvajalo znano besedilo (DeCasper in Spence, citirano v: Papalia idr., 2009).

3.3 Novorojenček

Novorojeni otrok se najprej nauči ločevati med človeškimi in drugimi glasovi (pri približno dveh tednih starosti), po tem pa šele razlikuje med človeškimi glasovi. Že rodi se s sposobnostjo razlikovanja glasov po intenzivnosti, frekvenci, hitrosti in smeri izvora (Marjanovič Umek idr., 2006). Prav tako so pokazali, da novorojenčki več pozornosti usmerjajo h govoru kot k drugim zvokom in znajo celo ločiti med maternim in tujim jezikom (Mehler idr., 1988, citirano v: Gaulin in McBurney, 2004). Do tega naj bi prišlo, ker so se že v maternici naučili prepoznati glas in melodijo jezika svoje matere (Gaulin in McBurney, 2004).

Govorili smo torej že o percepciji govora, kako pa se začne proces produkcije le-tega? Nekateri izmed prvih oblik komunikacije novorojenčka so geste, obrazna mimika in t.i. prelingvistična vokalizacija (jok, cviljenje, godrnjanje in smeh) (Palmer J. in Palmer L., 2002). Govorimo torej o predjezikovnem obdobju, kjer je značilna raba glasov, ki niso besede. Gre za naključno posnemanje glasov brez razumevanja njihovega pomena (Bates in Goodman, 2001, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006), s čimer otrok preizkuša svoj govorni aparat in se ga uči vse bolj nadzirati. Že v tem obdobju je komunikacija med odraslim in dojenčkom ključnega pomena (Whitehead, 2005, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006). Prvi glasovi zajemajo jok in gruljenje (Papalia idr., 2009; Marjanovič Umek, 1990), ki si ju bomo podrobneje pogledali v nadaljevanju.

3.3.1 Jok

Novorojenci jokajo od dve do tri ure dnevno (Kail in Cavanaugh, 2016). Znanstveniki in starši so opazili in definirali tri tipe joka (Snow, 1998, citirano v: Kail in Cavanaugh, 2016):

Klasičen jok (orig. classic cry) je tip joka, ki se začne mirno in postopoma postane bolj intenziven. Navadno pomeni, da je otrok lačen ali utrujen.

Jok iz jeze je intenzivnejša oblika klasičnega joka in navadno pomeni, da otroka nekaj boli, ali pa, da je jezen.

Jok zaradi bolečine se začne nenadno in močno, prvi interval je dolg, sledu pa mu daljši premor in lovljenje zraka. Ta tip joka je značilen za otroka, ko je le-ta ranjen oziroma doživlja nekaj hudega.

Kljub tej tipizaciji joka večina znanstvenikov meni, da starši pomen joka razberejo iz konteksta in ne po joku samem. Veljalo naj bi tudi, da je jok nalezljiv. Tako trdijo predvsem medicinske sestre v porodnišnicah (Marjanovič Umek, 1990).

Otrok kmalu ugotovi, da njegov jok izzove reakcijo odraslega. Sprva zahteve z jekom postavlja nagonsko, kasneje pa ga uporablja tudi z namenom, da priključijo starša. Jok torej ne pomeni nujno, da je otrok lačen, ga zebe ipd., ampak nam z njim lahko poskuša sporočiti tudi samo to, da potrebuje bližino, tolažbo, zibanje, prigovarjanje, božanje (Skamlič, 2014) – raziskave so namreč pokazale, da številni otroci jokajo brez določenega vzroka nelagodja (Woolfson, 2001).

3.4 Dojenček (1 – 10 mesecev)

3.4.1 Gruljenje

Gruljenje je ponavljajoč samoglasniški glas brez pomena in vzorca (Woolfson, 2001). Je posebna vrsta komunikacije, ki se pojavi na koncu prvega ali na začetku drugega meseca starosti. Z njim nam otrok sporoča svoja čustva – ali je zadovoljen, srečen ali razburjen

(Marjanovič Umek, 1990). Zvoki v tem obdobju večina vključujejo samoglasnike, zelo redko pa tudi soglasnike (Skamlič, 2014). Vključevanje slednjih se navadno pojavi okoli petega meseca starosti, kjer tako pride do t.i. govornega obrata (Marjanovič Umek idr., 2006). Dojenček v tem obdobju preizkuša svoj govorni aparat s spreminjanjem višine in trajanja glasov (Skamlič, 2014).

3.4.2 Bebljanje

Naslednja faza v govornem razvoju je bebljanje. L. Marjanovič Umek (1990) je zapisala, da ga lahko zasledimo okoli šestega meseca starosti. Gre za prehod iz faze gruljenja (ti dve fazi se lahko prekrivata). Če je pri gruljenju dojenček uporabljal zgolj samoglasnike, pri bebljanju doda še soglasnike in jih povezuje v zloge kot so na primer ga, ma, ba, pa ipd. Je prva oblika glasov, ki spominjajo na govor (Marjanovič Umek, 1990), a so še vedno brez pomena (Marjanovič Umek in Fekonja Peklaj, 2011).

Otrok ima vedno večji nadzor nad svojim govornim aparatom, zato je faza bebljanja ključna za kasnejši govorni razvoj (Marjanovič Umek, 1990).

N. Skamlič (2014) navaja tri razloge za pojav bebljanja:

- i. Gre za neke vrste vajo, s katero dojenček ugotavlja, kako uporabljati usta in glasove.
- ii. Preko ponavljanja skuša povezati slišani glas z gibanjem ust in oglašanjem.
- iii. Svoje oglašanje skuša čim bolj približati glasovom odraslega modela.

V tem obdobju se pojavi tudi jezikovna igra, saj dojenček producira različne zloge tudi, kadar je sam (Marjanovič Umek in Fekonja Peklaj, 2011; Skamlič, 2014). Opazimo pogosto in ritmično ponavljanje manjše skupine glasov (Marjanovič Umek idr., 2006).

Faza bebljanja traja vse do obdobja malčka (do približno 12. meseca). Do takrat bebljanje postane že bolj kompleksno in raznoliko – dojenček se pogovarja tudi z igračami in si lahko zapomne določene zveze glasov (npr. besede iz znanih pravljic). Nekje pri desetih mesecih starosti dojenček beblja glasove iz maternega jezika (prej se bebljanje ne razlikuje glede na kulturo, v kateri se je rodil) ter že prepozna in se odziva na določene znane besede, kot so imena družinskih članov ali poimenovanje rutinskih dejavnosti in znanih predmetov (Marjanovič Umek in Fekonja Peklaj, 2011).

V tem obdobju (6-10 mesecev) je za nadaljni razvoj govora ključno posnemanje (Papalia idr., 2009), saj je pomembno, da ima dojenček nek model, ki postavlja temelje njegovemu bodočemu govoru (Skamlič, 2014). Otrok bo glasove najprej ponovil ponesreči, kasneje bo že ponavljal sam za seboj, dokler jih ne bo posnemal namerno, ampak še vedno ne bo razumel njihovega pomena (Papalia idr., 2009). Šele po tem, ko je otrok bolj samozavesten in uspešen pri tvorjenju glasov, bodo zanj začele dobivati pomen (Fernald idr., 2006, citirano v: Papalia idr., 2009). Ključno je, da se odrasli na njegovo posnemanje odzivamo, saj bo tako dojenček raje ponavljal, kot če se nanj ne bi odzvali. Okoli devetega meseca

začne biti pozoren tudi na melodijo govora (npr. pri vprašalnih povedih na koncu dvignemo intonacijo glasu) (Skamlič, 2014).

Da je bebljanje pomembna osnova za nadaljni razvoj govora, so dokazali tako, da so najprej opazovali govornjenje pri odraslih. Ugotovili so, da so usta med govorjenjem bolj odprta na desni kot na levi strani, kar je bil pokazatelj, da govor nadzira leva hemisfera možganov, medtem ko je za gibe mišic odgovorna desna hemisfera (Graves in Landis, 1990, citirano v: Kail in Cavanaugh, 2016). Enak način odpiranja ust in premikanja ustnic so opazili tudi pri bebljanju, medtem ko pri gruljenju tega ni bilo zaznati (Holowka in Petitto, 2002, citirano v: Kail in Cavanaugh, 2016).

Bebljanje je navadno glasno, saj se dojenček še uči kontrole glasnosti. Šepetati še ne zna, čeprav ga šepetanje odraslih pomirja (Skamlič, 2014).

V fazi bebljanja oziroma nekje v drugi polovici prvega leta življenja bolj očitna postane tudi uporaba gest – kazanje nečesa, vzpostavljanje očesnega stika ipd. (Whitehead, 2005, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006). Karmilof in A. Karmilof - Smith (2001, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006) razlikujeta med *protodeklerativnimi gestami* in *protoimperativnimi gestami*. Pri prvih dojenček pozornost usmerja na predmete in dejanja, pri drugih pa želi vzbuditi pozornost drugega, da bi vzpostavil stik z njim. Kasneje gestam doda še različne oblike vokalizacije (Messinger idr., 1999, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006). Geste so zgodnji pokazatelj socialne kognicije, saj kažejo na to, da dojenček razume drugo osebo (govorimo o gestah, ki se pojavijo od 11. meseca naprej) (Tomasello idr., 2007, citirano v: Papalia idr., 2009). Ker so znanstveniki gruljenje in bebljanje opazili tudi pri gluhih otrocih in ker sta omenjeni fazi enaki pri dojenčkih iz vseh kultur (do približno desetega meseca starosti), lahko sklepamo, da na to vrsto zgodnje vokalizacije socialno okolje nima vpliva (Marjanovič Umek idr., 2006). Bebljanje se pri gluhih otrocih konča nekje v desetem mesecu starosti (Marjanovič Umek in Fekonja Peklaj, 2011).

3.5 Malček (12 mesecev – 3;6 let)

V obdobju malčka pride do velikega govornega preskoka. Otrok reče svojo prvo besedo in razume njen pomen, z besedami začne izražati svoja čustva, oblikovati začne glagolske besede ... Med prvim in drugim letom malček razume okoli 50 besed (Marjanovič Umek idr., 2006), pri približno dveh letih njegov besednjak obsega okoli 400 besed, na prehodu v zgodnje otroštvo pa vključuje že približno 1000 besed (Marjanovič Umek in Fekonja Peklaj, 2011).

3.5.1 Od prvih besed...

Med 12. in 18. mesecem življenja posnemanje glasov po odraslem modelu postane vse bolj natančno in podobno besedam, še vedno pa lahko opazimo bebljanje (Marjanovič Umek in Fekonja Peklaj, 2011), ki je kompleksno in nadzorovano (Woolfson, 2001).

Nekje pri 12. mesecih se pojavijo t.i. konvencionalne socialne geste – to so na primer mahanje pa-pa, prikimavanje in odkimavanje, pri okoli 13. mesecih pa opazimo t.i. reprezentativne geste – malček na primer dvigne roke in s tem pokaže, da bi šel rad v naročje (Papalia idr., 2009). Geste v tem obdobju dobijo tudi simbolni pomen, kar je pomembno za malčkovo simbolno predstavljanje in posledično za razvoj njegove govorne kompetentnosti (Goodwin in Arcedolo, 1993, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006). Primer simbolne geste bi bil na primer pihanje vroče hrane, vohanje rože ipd. (Goldin-Meadow, 2007, citirano v: Papalia idr., 2009). Način neverbalne komunikacije torej začne dobivati pomen (širjenje rok nakazuje na letalo ali ptico) zato je ključno, da se oseba, kateri so geste namenjene, nanje odziva tako, da jih poimenuje (Masur, 1982, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006). Uporaba gest se po navadi pojavi preden imajo otroci v besednjaku okoli 25 besed in se zmanjša, ko se naučijo poimenovati uporabljene geste (Lock idr., 1990, citirano v: Papalia idr., 2009).

3.5.1.1 Prve besede

Največji razvojni mejnik v tem obdobju predstavlja malčkova prva beseda. S tem se konča predjezikovno in začne jezikovno obdobje življenja.

L. Marjanovič Umek (1990) prvo besedo definira kot skupino glasov, ki imajo nek pomen, M. Whitehead (1999, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006) pa navede tri kriterije, ki določajo prvo besedo:

- i. otrok besedo uporabi spontano;
- ii. otrok uporablja besedo stalno za isti predmet, osebo, dejavnost;
- iii. besedo prepozna tudi odrasla oseba.

Pogosto so prve enobesedne izjave razumljive le v določenem kontekstu, torej jih razume le oseba, ki je bila z otrokom v situaciji, v kateri je bila beseda naučena (Caselli idr., 2001, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006). Podobne so si ne glede na kulturo in jezik ter navadno poimenujejo družinske člane, živali, hrano, dele telesa, socialno rutino ali pa so preprosti ukazi (Siegler, 1998, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006).

Prehod iz bebljanja na govor, za otroka pomeni povezavo med besedo in simbolom. Prepoznati mora torej, da so besede simboli za druge stvari – to prepoznanje naj bi se zgodilo nekje pri 18. mesecih življenja, med prehodom iz senzomotorične na predoperativno fazo po Piagetu. Otroci se s simboli sicer srečajo še pred govorom, v obdobju bebljanja, ko za komunikacijo uporabljajo geste (Kail in Cavanaugh, 2016).

Pomembno je vedeti, da otrok besede razume preden jih je sposoben aktivno izgovarjati in sicer približno tri mesece prej (Marjanovič Umek, 1990). Otrokov receptivni jezik bo vedno prehiteval njegov izrazni jezik (Woolfson, 2001). Prva beseda se po nekaterih

podatkih pojavi okrog prvega leta starosti, lahko pa vse nekje do drugega leta (Skamlič, 2014), po drugih med osmim in petnajstim mesecem (Marjanovič Umek, 1990). Nekateri navajajo razpon med dvanajstim in dvajsetim mesecem (Marjanovič Umek idr., 2006) itd. Vsem definicijam je skupen širok časovni razpon, saj je zelo težko opredeliti, kdaj je otrok uporabil besedo, ki ima zanj pomen (Marjanovič Umek, 1990).

3.5.1.2 Kako pride do prve besede in katere so?

Otrok najprej glasove in zloge sestavlja naključno, ko pa se mu posreči in vidi pozitiven odziv starša (ter se to nekajkrat ponovi), besedo začne uporabljati namensko – vedno, ko kaj želi (Marjanovič Umek, 1990; Papalia idr., 2009). Tako besedo imenujemo *holofraza* – beseda, s katero otrok izrazi celotno misel ali stavek. Navadno je ta beseda »mama« ali »ata/tata« in se iz otrokovega vidika ne nanaša zgolj na osebo (torej na primer mamo), ampak na vse, kar je v povezavi z njo (na primer mamini čevlji; ko želi, da ga mama vzame v naročje ipd.) (Marjanovič Umek, 1990; Papalia idr., 2009; Skamlič, 2014). Več o holofrazah si bomo pogledali kasneje v poglavju *Pomen prvih besed*.

Pravilna izgovorjava besed temelji na zaznavanju prvih besed, kar so pokazali v ruski raziskavi, ki je zajemala devetnajst otrok starih med deset in štiriindvajset mesecev. Prišli so do naslednjih ugotovitev (Marjanovič Umek, 1990):

- Otrok prej razlikuje med glasovoma na začetku kot med glasovoma na koncu besede.
- Otrok se prej nauči razlikovati med besedami, ki se razlikujejo v več kot enem glasu.
- Otrok prej razlikuje besede, ki so različne po samoglasnikih, kot tiste, ki so različne po soglasnikih.
- Otrok prej razlikuje med besedami, ki se začnejo s soglasnikom in besedami, ki se ne začnejo s soglasnikom, kot pa med besedami, ki se začnejo z različnimi soglasniki.
- Popolno glasovno zaznavanje se pojavi že pri otrocih, starih dve leti.

Zanimivo je, da so otroci pred več kot sedemdesetimi leti v zgodnjem govoru uporabljali enake besede kot današnji otroci (Clark, 1981, citirano v: Marjanovič Umek, 1990), kot že prej omenjeno, pa se prve besede ne razlikujejo niti glede na kulturo. L. Marjanovič Umek (1990) navaja raziskavo, ki je pokazala, da se prve besede večinoma nanašajo na stvari, ki se same gibljejo – torej »mama«, »oče«, »muca«, »kuža« ipd., ali pa na stvari, s katerimi otrok lahko sam nekaj počne – na primer »mleko«, »žoga«, »kapa« ipd. Pojavljajo se tudi besede, ki so nadomestilo gest, na primer »daj«, »pa-pa« (Papalia idr., 2009), ampak precej manj pogosto (Marjanovič Umek, 1990).

Ne glede na zgoraj opisane ugotovitve L. Marjanovič Umek (1990) poudarja, da med malčki v uporabi prvih besed najdemo tudi razlike. Ne le v tem, kdaj se pojavijo, temveč tudi v tem, katere so. Odvisne so lahko od tega ali se otrok bolj zanima za predmete v svojem okolju (v tem primeru njihov besednjak vsebuje več samostalnikov) – tu gre za

uporabo t.i. referenčnega sloga govora, ali svojo pozornost usmerja bolj na socialne interakcije in čustvene odnose, ki se dogajajo okoli njega in z njim (v tem primeru so bolj pogoste besede »prosim«, »hvala«, »poreden« ipd.) – govorimo o t.i. socialno-ekspresivnem slogu govora. Zanimiva je ugotovitev, da so imeli otroci, za katere je bil značilen referenčni slog govora, pri dveh letih večji besednjak kot otroci, ki so bili bolj usmerjeni k socialno-ekspresivnemu slogu govora. Pri starosti 30 mesecev teh razlik ni bilo več zaslediti (Nelson, 1973; 1974, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006).

S. Kranjc (1999) je objavila rezultate raziskave opravljene na slovenskih tleh. Vključeni sta bili dve skupini otrok – v prvi so bili stari med 15 in 23 mesecev, v drugi pa med 29 in 31 mesecev. Prišla je do ugotovitve, da je prva skupina uporabljala več polnopomenskih besed (samostalnike, redkeje glagole) in kazalne zaimke. Pri drugi skupini je bilo opaziti večjo dinamiko v govoru, uporabljali so vse več glagolov in vse manj samostalnikov, vključevali pa so tudi veznike, predloge in členke. Vse več uporabljajo tudi pridevnike.

K. Nelson (citirano v: Marjanovič Umek, 1990) je oblikovala kategorije prvih besed:

Specifični samostalniki so besede, ki jih malček uporablja za poimenovanje posameznih edinstvenih stvari (npr. »človek«, »žival«). Otrokov besednjak jih vsebuje 14%.

Splošni samostalniki so besede, ki jih malček uporablja za poimenovanje posameznih predmetov, živali, ljudi (npr. »hiša«, »avto«, »kuža«). Otrokov besednjak jih vključuje 51%.

Akcijske besede so besede, ki opisujejo dejavnosti in izražajo zahtevo po pozornosti (npr. »daj«, »poglej«). Otrokov besednjak jih vsebuje 14%.

Povedna določila so besede, ki označujejo lastnosti ali količino (npr. »lep«). Teh je v malčkovem besednjaku 9%.

Osebno-socialne besede so besede, s katerimi otrok izraža počutja ali socialne odnose (npr. »prosim«, »ne«). Otrokov besednjak jih vsebuje 8%.

Zadnje so *funkcijske besede*, jih je najmanj (le 4%) in imajo zgolj slovnično funkcijo (npr. »kaj«, »kje«).

Govorni razvoj posameznika je dinamičen proces, ki pri vsakem poteka malo drugače, a kljub temu lahko posplošimo nekatere značilnosti. Prva je izpuščanje zlogov – navadno otroci izpustijo nepoudarjene zloge (namesto »banana« rečejo »nana«). Zasledimo tudi zlogovno podvajanje – to se pojavlja pri dvozložnih besedah, kjer je otrokom težko izgovoriti drug zlog ločeno od prvega (namesto »ladja« rečejo »lala«). Naslednja skupna značilnost govornega razvoja je izpuščanje glasov – tu je najbolj pogosto izpuščanje končnih soglasnikov (namesto »dim« otrok reče »di«), lahko pa pride tudi do izpuščanja začetnega soglasnika, če ta ni poudarjen (namesto »mleko« rečejo »meko«). Dodajanje glasov je naslednja značilnost, pri kateri gre za dodajanje samoglasnika. S tem si malček olajša izgovorjavo besede, saj na koncu ni več soglasnik (na primer »lučka« namesto

»luč«). Izgovorjavo daljših besed si otroci olajšajo tudi z zamenjavo glasov (»kolomotiva« namesto »lokomotiva«) (Marjanovič Umek, 1990).

3.5.1.3 Pomen otrokovih prvih besed

Kot že omenjeno, je prva beseda tista beseda, za katero se otrok zaveda kakšen ima pomen. Malčki stari eno leto pomen besede razumejo, ko jo slišijo približno desetkrat, pri dveh do treh letih pa je dovolj, da besedo slišijo zgolj enkrat (Siegler, 1998, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006).

Že prej smo omenili holofraze. Gre torej za razširitev pomena določene besede zaradi neke podobnosti med predmeti, pojavi itd. (Tomasello in Bates, 2001, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006). Glavna lastnost holofraz je njihova celovitost. Na primer beseda »umazan« lahko pomeni: »*Moje roke so umazane.*« ali »*Jabolko je padlo na tla.*« (Whitehead, 1999, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006).

Bolj pogosto kot posploševanje pomena besed je ožanje pomena besed, ki se pojavi pred holofrazami. Tako na primer pri besedi »pes« malček misli, da poimenuje le njihovega psa in ne vseh (Tomasello in Bates, 2001, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006). Že leta 1986 Reich (citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006) opisuje primer dojenčka, ki so ga vprašali kje so čevlji. Malček se je splazil do mamine omarice s čevlji, kljub temu, da so bili mamini čevlji pred omarico, šel pa je tudi mimo omarice z očetovimi čevlji. Po dveh tednih je otrok ob iskanju čevljev šel tudi do očetove omare, še vedno pa je šel mimo čevljev, ki so bili na tleh. Do teh je šel šele okoli 12. meseca starosti (Caselli idr., 2001, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006).

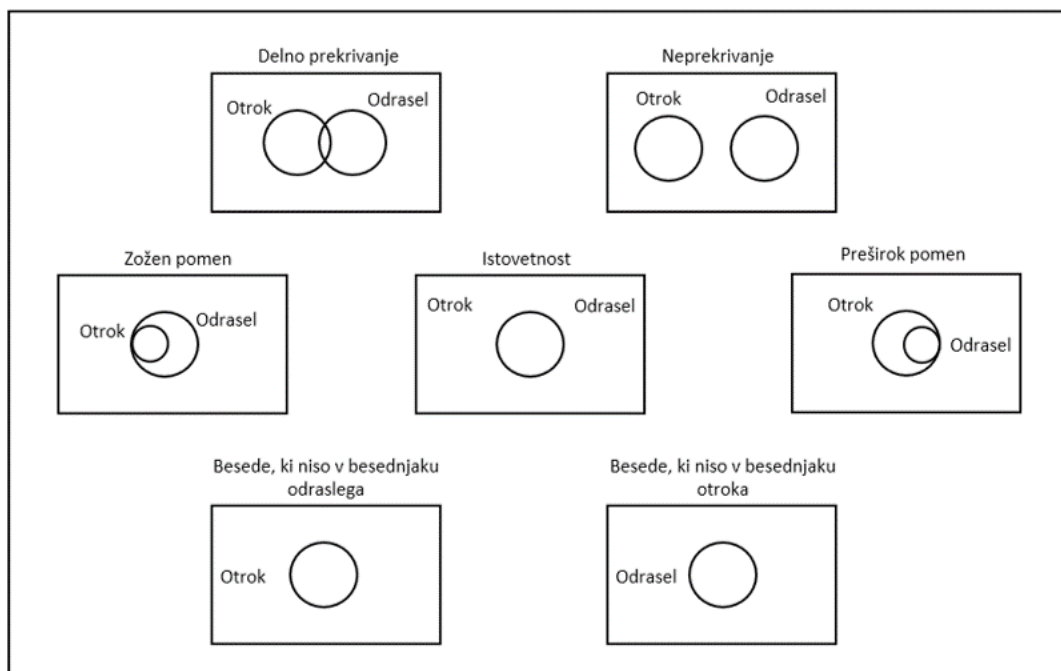
Pomen otrokovih besed težko primerjamo s pomenom istih besed za odrasle. P. Reich (1986, citirano v: Marjanovič Umek, 1990) glede na to definira sedem različnih odnosov pomenov:

- a) Delno prekrivanje – pomen besed pri malčkih je v nekaterih primerih razširjen, v drugih pa zožen. Primer bi bila beseda »kolač«, ki označuje borovničev kolač in borovnice, ne pa tudi vseh drugih kolačev.
- b) Nепrekrivanje – pomen določene besede za otroka se niti delno ne prekriva s pomenom te besede za odraslega. Na primer beseda »star« za otroka pomeni velik, visok.
- c) Zožen pomen – za otroka beseda »čevlji« pomeni le njegov čevlji, ne katerikoli.
- d) Istovetnost ali enakost – pomen določene besede za otroka je popolnoma enak pomenu te besede za odraslega. Ta odnos pri malčkih opazimo le redko.
- e) Preširok pomen – tu govorimo o holofrazah.
- f) Besede, ki niso v besednjaku odraslega – te besede imenujemo *idiomorfi* in jih kasneje v razvoju nadomestijo besede, ki jih najdemo tudi v besednjaku odraslega.

- g) Besede, ki niso v besednjaku otrok – to so preprosto tiste besede, ki se jih otroci še niso naučili.

Slika 2

Grafični prikaz možnih odnosov pomenov besed (citirano v: Marjanovič Umek, 1990)

3.5.2 ...do prvih stavkov

Med 18. in 24. mesecem so se malčki sposobni naučiti tudi tistih besed, ki se jim ne zdijo tako zanimive. Pred 18. mesecem je namreč značilno, da besede, ki poimenujejo tiste predmete, ki jim niso zanimivi, zignorirajo (Golinkoff in Hirsh-Pasek, 2006, citirano v: Papalia idr., 2009). Od 24. meseca starosti naprej znajo poimenovati tudi predmete, ki niso v njihovem vidnem polju (Swingley in Fernald, 2002, citirano v: Papalia idr., 2009).

Po 24. mesecu se pojavi tudi raba t.i. relacijskih besed. To so besede, ki izražajo odnose med dvema ali več predmeti/dogodki ... Prve relacijske besede, ki jih malček uporablja, se nanašajo na prostorske odnose (na primer »v«, »na«), a ni nujno, da jih tudi že razume (Marjanovič Umek idr., 2006).

E. Clark (1993, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006) je na to temo naredila raziskavo, v kateri je preverjala, kako otroci razumejo navodila, ki vsebujejo relacijske besede. Otroci so dobili naloge z naslednjimi navodili: *»Daj miško v/na škatlo; Daj miško v/pod posteljo; Daj miško na/pod mizo.«*

Relacijske besede vezane na porostor otroci razumejo glede na eno izmed dveh pravil:

- a) Če ima predmet B volumen, potem je predmet A v njem;
- b) Če ima predmet B podporno ploskev, potem je predmet A na njem.

Avtorica je ugotovila, da otroci res razumejo le eno izmed pravil naenkrat. Tako so pri prvih dveh navodilih razumeli le pomen besede »v«, ne pa tudi pomena besede »na«. Torej so miško položili v škatlo in v posteljo. Pri tretjem navodilu pa so malčki razumeli besedo »na«, ne pa besede »pod«.

S. Kranjc (2003, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006) ugotavlja, da imajo relacijske besede vezane na prostorske odnose hierarhično razporeditev. Otroci tako najprej razumejo pomen besed »v/na/pod/poleg«, šele kasneje pa bolj specifične izraze kot so »za/pred/med« ali »zadaj/spredaj« in »desno/levo«.

Relacijske besede navadno nastopajo v parih in izražajo nasprotje. Prvi relacijski par besed, ki se pojavi v malčkovem besednjaku in ni vezan na prostor, je »velik/majhen«. Ob rabi teh dveh besed dveletni in triletne malčki še ne razumejo, da sta odvisni od situacije, medtem ko štiriletniki že razumejo, da je na primer šalčka majhna v primerjavi s kuhinjskimi lonci, a hkrati velika v primerjavi s kuhinjskim priborom (Marjanovič Umek, 1990). Učenje relacijskih besed poteka od splošnega k bolj specifičnemu (Marjanovič Umek idr., 2006).

3.5.2.1 Prvi stavki

Največji razvojni mejnik v govornem razvoju v obdobju med 18. in 24. mesecem (ta razpon se lahko razlikuje med posamezniki) je oblikovanje in raba prvih stavkov, ki se v večini nanašajo na vsakodnevne dogodke, predmete, ljudi ali aktivnosti (Papalia idr.,

2009). Najprej gre za kombinacijo dveh besed (predmet + glagol), ki izražata eno idejo (na primer: »*Avto padel.*«) (Tager-Flusberg, 1993, citirano v: Kail in Cavanaugh, 2016). Omenjeno kombiniranje dveh besed ima enako intonacijo kot nizanje posameznih besed – pada na koncu posamezne besede, med njima pa je premor. Napredek v govoru se pokaže s krajšanjem tega premora med besedama in s spremembo intonacije tako, da otrok obe besedi vključi v eno intonacijsko skupino, le-ta pade na koncu izjave (Marjanovič Umek idr., 2006).

Sestavljanje stavkov predstavlja velik in pomemben kvalitativni napredek v govornem razvoju otroka. Zgoraj omenjeno sestavljanje dveh besed imenujemo *telegrafski* govor, prva prava oziroma t.i. *sintaktična gradnja stavkov* pa se pojavi po drugem letu starosti. Za to obliko stavkov je značilno, da ne gre za samo nizanje glagolov in predmetov, ampak so razvidni tudi odnosi med njimi (Marjanovič Umek, 1990). Oblika stavka je s časom torej vse bolj celovita. V obdobju med 24. in 30. mesecem opazimo t.i. sosledje nadomestnih izjav, kjer otrok izjave gradi glede na prejšnje izjave toliko časa, dokler mu ne uspe izraziti želenega pomena. Na primer iz izjave »*Hočem še!*« in »*Še malo!*« oblikuje stavek »*Hočem še malo!*« (Sigler, 1998, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006).

Pri oblikovanju celovitejših stavkov velik pomen dobi tudi besedni red. Le-ta je najprej vezan na znane besede, kasneje pa se razširi še na manj znane (Akhtar, 2001, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006). Otrok se pravilnega besednega reda nauči predvsem s posnemanjem govora odraslih. Če na primer reče »*Mami šla v trgovino*«, ga odrasla oseba pohvali in za njim ponovi pravilno oblikovan stavek, torej »*Mami je šla v trgovino.*« S tem odrasli razširja malčkove izjave in mu tako nudi model za slovnično pravilne izjave (Browne, 1996, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006).

Od prvega do drugega leta starosti je v ospredju že prej omenjeni telegrafski govor, v katerem se oblikujejo tudi nikalne in vprašalne oblike stavkov.

Najprej si pogledajmo razvoj nikalnih izjav. Prve oblike le-teh niso nič drugega kot zanikanje trdilnih faz, na primer »*Ne joka medo.*« (Gopnik in Meltzoff, 1985, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006), pri približno treh, štirih letih pa otrok začne nikalnice vstavljati tudi v izjave (na primer »*Medo ne joka.*«) in uporablja tudi negativno obliko (na primer »*Ne morem.*«) (Marjanovič Umek idr., 2006).

Tudi vprašalne izjave se razvijajo postopoma od obdobja malčka do zgodnjega otroštva. Prve oblike so trdilne izjave s spremenjeno intonacijo na koncu (na primer »*Medo joka?*«), šele med drugim in tretjim letom začnejo postavljati vprašanja, ki zahtevajo odgovor z »*da*« ali »*ne*« in vprašanja, ki se začnejo z vprašalnicami »*kaj/kdo/kje*«. Po tretjem letu starosti postanejo vprašalne izjave bolj celovite in kompleksne, pojavijo se še vprašalnice »*zakaj (ne)*« (Goodluck, 1991, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006).

4 DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA RAZVOJ GOVORA

Zdaj, ko vemo kako pride do naravnega razvoja govora pri otrocih, se pojavi pomembno vprašanje, če lahko zunanji dejavniki vplivajo na ta potek. Že zgoraj smo omenjali, da je pomembno, da se odrasli odzivajo na otrokove poskuse govora, v tem poglavju pa si bomo podrobneje pogledali, kaj vse drugega še igra vlogo pri poteku razvoja govora. L. Marjanovič Umek, S. Kranjc in U. Fekonja (2006), so številne dejavnike, ki vplivajo na razvoj govora, združile v štiri skupine: kakovost družinskega okolja, socialno-ekonomske lastnosti družine, kakovost vrtca in genetski dejavniki. Najprej bomo govorili o genetskih dejavnikih, dejavnikih pred in ob rojstvu, nato pa še o nekaterih dejavnikih po rojstvu.

4.1 Genetski dejavniki

Različne študije so pokazale, da imajo genetski dejavniki delni, a pomemben vpliv na razvoj govora na področju slovnice, semantike, fonologije in artikulacije (Marjanovič Umek idr., 2006).

Poleg vpliva genetike so številni avtorji raziskovali tudi razlike v razvoju govora med deklicami in dečki. Pri deklicah se govor razvija hitreje na večih področjih – prej spregovorijo, osvojijo slovnico in oblikujejo daljše izjave. Prav tako bolj pravilno izgovarjajo besede in hitreje širijo svoj besednjak. Že v obdobju dojenčka, deklice uporabljajo več sporazumevalnih gest kot fantki (Erikson idr., 2012; Simonsen idr., 2014, citirano v: Marjanovič Umek in Fekonja, 2019). Te razlike v prid deklic se kažejo tudi kasneje v obdobju poznega otroštva in mladostništva (Marjanovič Umek idr., 2006), a so rezultati različnih raziskav pokazali, da se te razlike v kasnejših razvojnih obdobjih zmanjšujejo in sčasoma izginejo (Apostolos in Napoleon, 2001, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006). Obstajajo tudi raziskave, ki so pokazale drugačne rezultate in sicer, da deklice res pravilneje izgovarjajo besede, a naj bi jih dečki razumeli več (Macaulay, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006) ter, da so dečki bolj uspešni pri nalogah oblikovanja besednih analogij (Halpern, 1997, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006).

4.2 Dejavniki pred in ob rojstvu

Eden izmed prvih okoljskih dejavnikov, ki lahko negativno vplivajo na razvoj govora, je stres matere med nosečnostjo. To so pokazale predvsem raziskave v času 11. septembra, ko se je zgodil napad na World Trade Center – otroci mater, ki so bile noseče v tem času in bile priča omenjenemu dogodku, so kasneje imeli težave pri fizičnem, kognitivnem in govornem razvoju (Engel idr., 2005; King idr., 2012, citirano v: Kail in Cavanaugh, 2016). Raziskave so pokazale, da na razvoj govora vpliva tudi sam čas rojstva – pri nedonošenčkih se je pokazal velik zamik v razvoju govora predvsem v predšolskem

obdobju (Benett, 1999, citirano v: Cusson, 2003). Novorojenčki, ki imajo slabše ocene po Apgarjevi lestvici, imajo več možnosti za počasnejši govorni razvoj (Cusson, 2003). Pri njih je ključna odzivnost matere, saj pripomore k bolj optimalnemu razvoju (Holditch-Davis idr., 2000, citirano v: Cusson, 2003).

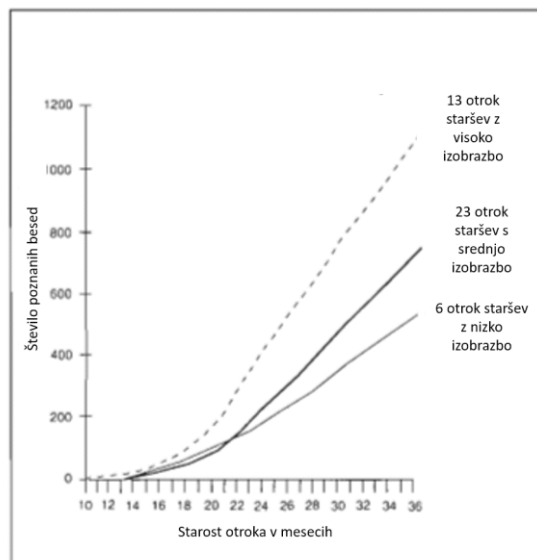
4.3 Dejavniki po rojstvu

Po rojstvu na razvoj govora vplivajo številni dejavniki, od katerih jih bomo nekaj izpostavili. Najprej si pogledjmo kakovost družinskega okolja in socialno-ekonomske dejavnike. Razvoj otrokove govorne kompetentnosti je dvosmeren proces – starši lahko z izbiro dejavnosti in s svojim govorom pomembno vplivajo na otrokov govorni razvoj, otrok pa s svojim zanimanjem vpliva na staršev izbiro dejavnosti in njihovo vključenost v komunikacijo z njim. Pogostost govornih interakcij med otrokom in starši vpliva na obseg otrokovega besednjaka, saj pozornost predmetom in dogodkom med igro spodbuja osvajanje novih besed (Hoff in Naigles, 2002, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006).

L. Marjanovič Umek in U. Fekonja (2019) sta naredili prečno in vzdolžno raziskavo na slovensko govorečih otrocih, v katero je bilo vključenih 563 dojenčkov in malčkov. Ugotovili sta, da ima na zgodnji govorni razvoj velik vpliv izobrazba staršev in pogostost skupnega branja starša in malčka. Izobrazba staršev se je pokazala kot pomemben dejavnik, ki se kaže v obsegu otrokovega besednjaka – triletni otroci staršev z nizko izobrazbo so poznali približno 200 besed manj kot isto stari otroci staršev s srednjo izobrazbo, otroci staršev z visoko izobrazbo pa so poznali približno 400 besed več kot otroci staršev s srednjo izobrazbo (Hart in Risley, 2003).

Slika 3

Obseg besednjaka malčkov, starih od 10 do 36 mesecev, glede na izobrazbo njihovih staršev (citirano v: Hart in Risley, 2003)

Omenjeno interaktivno skupno branje ima velik pomen tudi v vrtcih. Vzgojiteljica s tem spodbuja simbolno igro in otroke vključuje v samostojno pripovedavanje in razlaganje (Marjanovič idr., 2018). L. Marjanovič Umek in U. Fekonja (2006, citirano v: Marjanovič Umek in Fekonja, 2019) ugotavljata tudi, da je učinkovito, če gredo otroci staršev z nizko izobrazbo v vrtec pri nižji starosti. Vrtec je za otroka pomemben tudi zaradi njegove vrstniške skupine – otrok namreč posnema vedenje in govor drugih otrok ter se trudi govoriti čimbolj razumljivo, da bi ga drugi otroci razumeli. Tu se sreča tudi z rimami, pesmicami ipd., kar še naknadno vpliva na širjenje besednjaka in razvoj kompleksnosti govora (Marjanovič Umek idr., 2006).

4.4 Pripovedovanje zgodbe

Ključnega pomena za učenje besed in za razvoj kompleksnega govora je tudi interakcija starša z otrokom preko skupnega branja – na ta način se vzpostavi skupna vezana pozornost, raba gest kazanja, poimenovanje oseb in predmetov, predstavitev dialoga itd. (Marjanovič Umek in Fekonja, 2019). Skupno branje je za čimboljši govorni razvoj potrebno izvajati že v prvem letu dojenčkove starosti in mora potekati pogosto in redno (Farrant, 2012; Farrant in Zubrick, 2013, citirano v: Marjanovič Umek in Fekonja, 2019).

Otroška knjiga in pripovedovanje zgodb ima velik vpliv na otrokov celostni razvoj, tako na področju čustvenega in socialnega razvoja (razvoj domišljije, empatije, manjšanje egocentrizma, prepoznavanje medsebojnih odnosov ipd.), kot tudi na področju

intelektualnega (abstraktne predstave, občutljivost za moralne dileme, oblikovanje stališč in vrednot ipd.) in govornega razvoja (Brown, 1996, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2002). S pripovedovanjem zgodb pri govornem razvoju spodbujamo razvoj otrokovih različnih jezikovnih stilov, mu pomagamo, da se spoprime z besednjakom in da se spozna z dialogi ter slovnico (Brown, 1996, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2002).

Kot že omenjeno, ima na otrokov govorni razvoj velik vpliv njegovo družinsko okolje, kamor bi lahko uvrstili tudi skupno branje staršev in otrok. Frijters, Barron in M. Brunello (2000, citirano v: Bajc in Marjanovič Umek, 2005) so uspeli pokazati povezavo med pogostostjo skupnega branja in otrokovim besednjakom ter pismenostjo. Otroci, katerim starši v predšolskem obdobju pogosto berejo, se hitreje naučijo samostojnega branja, prav tako pa glasno branje vpliva na vzpostavljanje socialnih interakcij, čustveno intimnost ter rabo govora v različnih funkcijah (Papalia idr., 2001, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2002). Odrasli z branjem in pripovedovanjem zgodb otroku postavljajo model, po katerem se nauči ustrezne intonacije ter poudarkov besed (Dombey, 1983, citirano v: Marjanovič idr., 2002), omogoča pa mu tudi razvoj metajezikovne sposobnosti (Meek, 1985, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2002) in spoznavanje z bolj kompleksnimi besedami, ki jih lahko zasledimo v knjigah, redko pa tudi na televiziji ali v vsakdanjih pogovorih (Senechal, 1996, citirano v: Duursma idr., 2008). Skupno branje postavlja tudi temelje za besedno komunikacijo med staršem in otrokom (Vivas, 1996, citirano v: Duursma idr., 2008). Skupno branje razlikujemo od pripovedovanja po tem, da je pri skupnem branju količina dvosmerne komunikacije precej manjša, kot pri pripovedovanju.

Lipnik in Matić (1993) ločita med stvarnim (faktičnim) in ustvarjalnim pripovedovanjem. Za prvi tip pripovedovanja je značilno sporočanje dejstev, ki si sledijo eden za drugim in se deli na več vrst:

- pripovedovanje po opažanju,
- pripovedovanje po spominu,
- pripovedovanje o določeni temi,
- improvizirano pripovedovanje,
- pripovedovanje kot obveščanje o čem (na primer o dogajanju prejšnji vikend),
- pripovedovanje, ki izvira iz osebnih izkustev,
- pripovedovanje kot pojasnjevanje ali razlaganje in
- govorne igre stvarnega pripovedovanja.

Stvarno pripovedovanje zahteva vrstni red in s tem logiko, medtem ko ustvarjalno pripovedovanje ni nujno logično. Tudi tu Lipnik in Matić (1993) ločita več vrst:

- ustvarjalno pripovedovanje ob sliki,
- pripovedovanje narobe,
- izmišljena pravljica o igračah,

- pripovedovanje predmeta, rastline ipd.,
- pripovedovanje o zamišljenem potovanju,
- izmišljevanje nadaljevanja ali konca pripovedovanja nekoga drugega in
- sestavljanje nove pripovedi po zgledovanju na znano.

5 SPODBUJANJE GOVORNEGA RAZVOJA

Kot smo spoznali do sedaj, imajo pri razvoju govora pomembno vlogo odrasli. Njihova vloga modela, ki ga otrok posnema, je ključna že takoj po rojstvu, sploh pa v njegovem prvem letu življenja. Zato je pomembno, da se starši zavedajo na kakšen način lahko pripomorejo k razvoju govora svojih otrok.

5.1 Od rojstva do treh mesecev

Spodbujanje otrokovega govornega razvoja se začne že ob rojstvu. Z jezikovno spodbudo, ki jo starši nudijo dojenčku v predgovornem obdobju, se začne dolg proces njegovega jezikovnega razvoja (Woolfson, 2001). V tem obdobju dojenčkova pozornost ni usmerjena v govor, temveč v poslušanje. Zato je pomembno, da se starši z dojenčkom pogovarjajo tekom vseh dejavnosti – hranjenje, previjanje, igranje itd. Poleg poslušanja, dojenček tudi opazuje mimiko in geste starša, predvsem nekje od prvega meseca starosti naprej (Woolfson, 2001). Že v obdobju prvih treh mesecev življenja se dojenček uči t.i. komunikacijske izmenjave – torej, da ne govorimo vsi hkrati ampak poslušamo, ko govori nekdo drug in govorimo, ko drugi preneha z govorom (Skamlič, 2014). L. Marjanovič Umek (1990) poleg menjajočega govora opiše še stimulativen govor, kjer gre za hkratno govorjenje odraslega in otroka. Ta tip govora je pri trimesečnem otroku dvakrat pogostejši kot menjajoči govor, ki pride v ospredje okoli petega meseca. Pri spodbujanju komunikacijske izmenjave je ključno, da damo otroku možnost odgovarjati, torej, da ne govorimo ves čas, ampak delamo premore s tišino, kjer se lahko oglasi še otrok.

Primer: *»Če se dojenček oglasi: »Eee-e-e.«, mu starši vrnite njegovo oglašanje kot odmev in on razume, da se pogovarjamo tako, da nekaj časa govorim jaz, nato ti. Včasih se najprej oglasite vi, utihnite in pričakajoče pogledajte dojenčka. Morda se bo oglasil tudi on, se vam nasmehnil, pomahal z ročicami. Kakršen koli odziv je znak, da se je dojenček naučil, kaj je to komunikacijska izmenjava.«* (Skamlič, 2014, str. 39-40) in kasneje doda še: *»Če se dojenček odzove s ponovnim oglašanjem, ga še nekajkrat posnemajte, nato pa glasove malo spremenite. Tako spodbujate posnemanje.«* (Skamlič, 2014, str. 53-54).

Poleg verbalne je ključna tudi neverbalna komunikacija, s katero starši prenašajo več kot polovico sporočila (Skamlič, 2014). Kretnje in govorica telesa odraslega postavljajo temelj otrokovega govornega razvoja, zato Woolfson (2001) poudarja, da ob pogovarjanju z otrokom gledamo v njegove oči, se približamo njegovemu obrazu in smo pozorni na svojo mimiko, ki naj bo prilagojena situaciji – med pogovorom nasmejana, med uspavanjem mirna ipd. Otroka najbolj zanimajo tisti deli obraza, ki se premikajo, največ pozornosti pa navadno nameni očem (Skamlič, 2014).

V prvih tednih življenja se mora dojenček začeti učiti povezave med vidnim in slišanim. »Otrok leži v posteljici in je buden. Ne pokažite se mu takoj, temveč ga pokličite in počakajte, da vas bo začel iskati s pogledom. Šele nato ga nagradite z nasmehom in objemom.« (Skamlič, 2014, str. 46).

Primarna komunikacija za novorojenčka je jok. Woolfson (2001) pravi, naj se starši na jok odzivajo tako, da mu razložijo zakaj joka. Na primer: »Jokal si se, ker si imel mokro pleničko, zdaj pa si zadovoljen, ker sem te previla.«

Pomembna sestavina razvoja govora je tudi občutek za ritem in melodijo. Če otroku pojemo in ga zraven zibamo, spodbujamo njegovo odzivanje na jezik (Woolfson, 2001). N. Skamlič (2014) staršem svetuje, naj dojenčkov občutek za melodijo in ritem krepijo s petjem in melodičnim oglašanjem. Z višjim in ritmičnim pojočim glasom se dojenček razveseli, z umirjenim in tišjim glasom pa ga lahko pomirimo. Avtorica poudarja tudi, da s spreminjanjem melodije, ritma, višine glasu spodbujamo čustvene odzive otroka in pravi: »Dojenčku pripovedujte, kar vam pade na pamet. Ni pomembno, da vaših besed še ne razume. Njegovi možgani kar srkajo informacije o našem jeziku, glasovih, naglasu, melodiji, intonaciji, ki jih bo kasneje dopolnil s pomenom besed.« (Skamlič, 2014, str. 50).

5.2 Od četrtega do šestega meseca

V obdobju med četrtem in šestim mesecem starosti opazimo gruljenje in bebljanje, kar naredi komunikacijo med odraslim in dojenčkom vse bolj zanimivo, saj je slednji vse bolj pozoren in odziven. Ugotovi, da se ljudje odzivajo na njegovo oglašanje. N. Skamlič (2014) poudarja, da se v tem obdobju pojavljajo vse večje razvojne razlike med otroki. Woolfson (2001) tudi v tem obdobju svetuje, naj se starši z otrokom veliko pogovarjajo, ga sprašujejo in ga gledajo v oči, ko pričakujejo njegov odziv. S tem še naprej krepimo koncept sodelovanja v pogovoru. Tudi, ko starši otroka peljejo na sprehod, naj mu zraven govorijo o stvareh, ki jih vidi.

Pomembnost očesnega stika poudarja tudi N. Skamlič (2014), saj tako spremljamo odzivanje sogovorca in glede na to prilagajamo komunikacijo. Poda naslednji nasvet staršem (str. 58): »Približajte dojenčka svojemu obrazu (med 25-30 centimetrov) in se pogovarjajte samo z očmi: nasmehnite se mu, ga pogledjte zapeljivo, jezno, presenečeno... Z veseljem vas bo spremljal in se odzival na spremembo. A ne menjavajte izrazov prehitro in ne pretiravajte s ponazarjanjem negativnih čustev – dojenček bi se lahko prestrašil.«

V prvem trimesečju otrokovega življenja smo aktivno delali na tem, da se otrok uči dvosmerne komunikacije, v tem obdobju pa jo začena dejansko razumeti. Prav tako začne opazovati, da imajo njegova dejanja posledice – če ga na primer pustimo samega v posteljici in se začne dolgočasiti, nas bo skušal priklicati z oglašanjem. Začel bo raziskovati in preiskovati svoj glas, ko je sam ali ima igračko, prav tako pa v tem obdobju začne

prepoznavati čustven vidik govora (Skamlič, 2014). Avtorica poudarja, da je za učenje jezika ključno ponavljanje. Manjši kot je otrok, več ponovitev nekega zloga, besede, pesmice potrebuje. Zanimivo je, da dojenček v tem starostnem obdobju še ne zmore hkratnega opazovanja in oglašanja.

Glavni način komunikacije okoli šestega meseca je bebljanje, za katerega je pomembno, da ga starši čim več spodbujajo. N. Skamlič (2014, str. 71) svetuje: *»Če skuša dojenček pritegniti vašo pozornost z bebljanjem, se odzovite. Obrnite se k njemu, pogledajte ga v oči in se mu približajte.«* Zopet lahko opazimo, da je ključen očesni stik in dojenčkovo opazovanje obraza odraslega. Če otrok ne kaže zanimanja za obraz odraslega, ampak pozornost bolj usmerja na nek predmet, N. Skamlič (2014) predlaga, naj odrasli ta predmet postavi pred svoj obraz in ga nato naglo odmakne ter začne delati različne grimase, da bo otrok pozoren nanj.

5.3 Od sedmega do devetega meseca

S poslušanjem in posnemanjem otrok glasove izgovarja vse bolj pravilno. N. Skamlič (2014, str. 87) svetuje: *»Otrok je primerno razpoložen in začne čebljati. Približajte se mu in ponovite zlog, ki ga je povedal. Najprej ga ponovite v natančno enakem melodičnem in ritmičnem vzorcu, kot ga je povedal otrok. Utihnite in otrok se bo zopet odzval z oglašanjem. Nato uvedite spremembo. Ohranite melodijo in ritem, spremenite pa kakšen glas. Če se otrok oglasi »dedeee«, vi spremenite v »dadaaaa« ali »teteeee«. Če otrok začne ponavljati za vami, spreminjajte glasove, vse dokler vas z veseljem posnema. Aktivnost prekinite takrat, ko otrok v njej še uživa, da bo naslednjič igro nadaljeval z veseljem.«*

Bebljanje (ali čebljanje) v tem obdobju postane zavestno. Tako sklepamo, ker v otrokovem govoru lahko opazimo nek vzorec (Woolfson, 2001). Omenjeni avtor svetuje staršem, naj otroku recitirajo rime, ki vključujejo živalske glasove, spodbuja pa tudi uporabo slik s predmeti, živalmi ipd., ki naj jih poimenujejo in večkrat ponovijo.

V tem obdobju ni več potrebno, da se starš toliko približa otrokovemu obrazu, saj ga že bolje vidi in sliši tudi, če je starš na primer za njim ali od njega bolj oddaljen, še vedno pa mu je ljubši telesni stik. Otrok se še vedno uči kontrole glasnosti, šepetati še ne zna, čeprav ga tak način govora starša pomirja. Pomembno je, da otroku nudimo model, od katerega lahko posnema šepetanje (Skamlič, 2014).

5.4 Od desetega do dvanajstega meseca

V tem obdobju se pojavi otrokova prva beseda, pri nekaterih prej, pri drugih kasneje. Otroku se s tem odpre povsem nov svet komunikacije, ki vodi v hiter rast besednjaka (Woolfson, 2001).

Otrok začne razumeti, da so besede odraslega povezane s predmeti in dejanji okoli njega, zato postane še bolj pozoren. Še vedno je ključno večkratno ponavljanje besed, da jih otrok

razume in s časom začne tudi uporabljati. N. Skamlič (2014, str. 100) predlaga naslednjo vajo: »*Otrok sedi v vašem naročju, pred vama je knjiga. Poimenujte predmet ali žival v slikanici in z otrokovim prstom pokažite imenovano sliko. Kmalu bo zmožel brez vaše pomoči. Ob slikah mu v nekaj preprostih povedih povejte kratko zgodbico in tako krepite dojenčkovo slušno pozornost. Na začetku bo v slikanici pogledal sliko ali dve in slikanico odvrigel, a če boste vztrajni, ga boste naučili uživanja v počasnem listanju in pripovedovanju.*« Navaja tudi, da otrokovo povezovanje besede s predmeti spodbujamo tudi tako, da ga prosimo naj nam določen predmet prinese. Najprej naj gre za predmet, ki je pred njim, kasneje pa naj bosta pred njim dva predmeta in ga prosite, da prinese tistega, ki ga poimenujete. Vajo nadgradimo tako, da predmet oddaljimo in ga mora otrok poiskati s pogledom in iti ponj – nujno je, da je predmet v istem prostoru oziroma v otrokovem vidnem polju. Predmete iz druge sobe se bo naučil prepoznati in prinesiti do drugega leta starosti.

Prve besede iz otroka ne moremo izsiliti, a N. Skamlič (2014) poziva starše, da lahko spodbujajo napredovanje razumevanja govora njihovega otroka tako, da ko med bebljanjem slišijo besedo, ki je podobna kakšni pravi besedi, le-to ponovijo in otroka z nasmehom pohvalijo.

Pesmice in petje za otroka v tem obdobju dobijo še večji pomen. Ritem in melodija otroku nudita oporo pri učenju besed, zato N. Skamlič (2014) predlaga, da starši pojejo, ne glede na to, ali otrok z njimi sodeluje ali ne, ter priporoča vztrajnost. Otrokov govorni razvoj spodbudimo tudi s t.i. telovadbo z usti. Le-to naj starši začnejo izvajati že v prvih mesecih otrokovega življenja s tem, da pri pogovarjanju z njim pretiravajo pri odpiranju ust. V tem obdobju avtorica svetuje, naj se starš in otrok usedeta pred ogledalo ali pa tako, da sta si nasproti. Nato naj hitro pokažeta in skrijeta jezik, se oblizujeta, pihata koščke papirja, kažeta zobe, pošiljata poljubčke ipd. S tem treniramo otrokova usta in ustnice, da bodo čim prej pripravljene na prve besede.

6 SKLEPI

Namen teoretične zaključne naloge je bil izslediti dosedanje ugotovitve in teorije o razvoju govora od rojstva do zgodnjega otroštva ter jih združiti v smislen pregled po posameznih obdobjih.

Razvoj govora je kompleksen proces, odvisen od več dejavnikov, zato enotne definicije o tem kaj govor je, ni. Ravno zaradi tega pa lahko sklepamo, in je za nekatera področja tudi dokazano, da lahko govor povežemo s skoraj vsemi drugimi vidiki razvoja – razvoj možganov, socialni razvoj, čustveni razvoj itd. Govor je torej eden izmed najpomembnejših dejavnikov celostnega oblikovanja posameznika. Definicije strokovnjakov se, kot omenjeno, precej razlikujejo, ugotovili pa smo, da se vse strinjajo s tem, da gre za individualen proces, torej pri vsakem človeku poteka nekoliko drugače – kvalitativno in kvantitativno. Prav tako so si teorije soglasne pri tem, da razvoj govora v začetku človekovega življenja poteka zelo hitro.

V literaturi je večinoma govora o razvoju govora in jezika od rojstva naprej, nas pa je zanimalo tudi, kako se razvoj omenjenega začne že v maternici. Že starejše raziskave so pokazale, da se plod odziva na materin glas, sliši pa tudi glasove iz okolice ter je sposoben celo ločiti med materinim in tujim glasom (DeCasper in Spence, 1986, citirano v: Kail in Cavanaugh, 2016). Vemo, da se razvoj govora ne začne s samim govorom otroka, ampak predvsem s poslušanjem in opazovanjem. Pomemben del procesa se torej začne že v maternici. To ugotovitev lahko povežemo s spominom, saj ta igra ključno vlogo že pri plodu – ta v maternici sliši glas matere in ga prepozna že takoj po rojstvu.

V zaključni nalogi smo ugotovili, da je za razvoj govora ključno posnemanje oziroma, z vidika odraslega modela, ponavljanje. Sklepamo torej, da učenje s posnemanjem postavlja temelje za optimalen razvoj govora, saj ga zasledimo v vseh starostnih obdobjih. Novorojenček s posnemanjem preizkuša svoj govorni aparat in se ga uči nadzirati (Whitehead, 2005, citirano v: Marjanovič Umek idr., 2006). Dojenček se z modelnim učenjem nauči uporabe mimike, gest in glasov, kasneje gre za posnemanje zvokov, posledica modelnega učenja pa je tudi prva beseda malčka in nato sestavljanje besed v stavke.

Osnovo za govor predstavlja predvsem faza bebljanja, s katero otrok še naprej preizkuša svoje govorne sposobnosti in se jih uči nadzirati (gibanje ustnic in jezika, uporaba glasov itd.). Zanimivo je, da faza bebljanja ni monotona, ampak tudi ta, kot celoten proces govora, poteka linearno, od preprostega in naključnega h kompleksnemu ter, da nanj vpliva kultura, v kateri se je otrok rodil (Marjanovič Umek in Fekonja Peklaj, 2011). Pomen bebljanja ni zgolj vaja za učenje besed in jezika, ampak se z njim dojenček uči tudi nadzora svojega glasu (ton, jakost, melodija ...). Učinek modelnega učenja se v fazi bebljanja pokaže tudi z dojenčkovo uporabo gest, namreč prve smiselne vokalizacije so usmerjene prav na te. Znanstveniki so ugotovili, da je zgodnje bebljanje prisotno tudi pri otrocih, ki se rodijo gluhi iz česar lahko sklepamo, da na bebljanje socialno okolje nima

vpliva, torej je popolnoma prirojeno (Marjanovič Umek idr., 2006). Glede na to ugotovitev lahko zaključimo, da razvoj govora ni pogojen le s socialnim okoljem kot zagovarjajo behavioristi, ampak se že rodimo z nekimi predispozicijami za razvoj govora in jezika.

Po fazi bebljanja sledi eden izmed večjih razvojnih mejnikov v govoru – prva beseda. Malčku se s tem odpre nov svet komunikacije in izzove še hitrejšo rast razvoja govora, predvsem na področju širjenja besednjaka. Ugotovili smo, da otrok besede razume veliko prej, preden jih je sposoben izgovoriti, pri tem pa je pomembno vedeti, da odrasli lahko pomembno pripomoremo k spodbujanju otrokovega govora. Pri tem je smiselno omeniti tudi pomen kakovosti vrtca. Kljub temu, da odrasli lahko pomagamo otroku pri izgovoru prve besede, ga nikakor v to ne smemo siliti, saj s tem lahko dosežemo ravno obratni učinek.

Uporabno je, da odrasli poznamo prave načine spodbujanja otroka k samostojnemu govoru. Eden izmed koristnejših napotkov je, da do učenja otroka pristopimo preko igre, kjer se moramo zavedati kdaj z le-to končati. Namreč, če se bo igra in posledično učenje zaključilo, ko bo otrok že naveličan, se naslednjič te igre ne bo tako veselil.

Prva beseda naj bi bila beseda, za katero se otrok zaveda kaj pomeni. Prav zato je težko določiti, če je njegova prva beseda dejansko to. Ugotovili smo, da ima prva beseda lahko za otroka drugačen pomen kot za odraslega, kar pa ne pomeni, da nima pomena. Pogosto je le-ta vezan na kontekst, ki je znan le osebam, ki so z otrokom v vsakdanjem stiku.

Pomemben vidik prvih besed je simbolizem. Otrok mora prepoznati, da so besede simboli za druge stvari (Kail in Cavanaugh, 2016). Te ugotovitve bi lahko povezali tudi s simbolno igro in lahko sklepamo, da ima tudi ta ključno vlogo pri razvoju govora in celostne osebnosti posameznika, saj je simbolna igra drugim razumljiva šele, ko je pospremljena z govorom.

Tudi do prve besede pride z modelnim učenjem, pomembno vlogo pa ima tudi učenje s poskušanjem – najprej gre za naključno sestavljanje zlogov, ko pa otrok vidi pozitiven odziv odraslega pri določeni kombinaciji zlogov, začne le-to ponavljati.

Ena izmed ključnih ugotovitev je tudi, da je zelo pomembno, da se odrasli odzivajo na vse otrokove potrebe. Kot posnemanje, se tudi ta ugotovitev pojavlja skozi vsa obdobja otrokovega življenja in je ključno za njegov celosten razvoj. S tem se počuti varnega in se nauči zaupanja, komunikacije itd.

7 LITERATURA

- Bajc, K. in Marjanovič Umek, L. (2005). Skupno branje, merjeno s pomočjo čel liste naslovov otroških knjig, in otrkov govorni razvoj v zgodnjem otroštvu. *Psihološka obzorja*, 14 (2), 51-71.
- Cusson, R. M. (2003). Factors Influencing Language Development in Preterm Infants. *JOGNN: Clinical issues*, 32 (3), 402-409.
- Čas, M. in Krajnc, M. (2015). *Otroška razigranka: Učbenik/priročnik za modul Igre za otroke*. Modart.
- Duursma, E., Augustyn, M. in Zuckerman, B. (2008). Reading aloud to children: the evidence. *Archives of Disease in Childhood*, 93 (7), 554-557.
- Eysenck, W. M. in Keane, T. M. (2015). *Cognitive psychology: A Student's Handbook*. Psychology Press.
- Fekonja, U. (2001). Povezanost med razvojnim količnikom dojenčka in malčka ter razvojno ravno njegove igre z igračami. *Psihološka obzorja*, 10 (2), 89-100.
- Fitch, W.T. (2010). *The Evolution of Language*. Cambridge University Press.
- Gaulin, S. J. C. in McBurney, D. (2004). *Evolutionary psychology*. Pearson/Prantice Hall.
- Harris, M. (1992). *Essays in developmental psychology series. Language experience and early language development: From input to uptake*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Hart, B. in Risley, T. R. (2003). The early catastrophe. The 30 million word gap by age 3. *American Educator*, 4-9.
- Kail, V. R. in Cavanaugh, C. J. (2016). *Human development: A Life-Span View, 7th edition*. Cengage Learning.
- Kavčič, T. (2001). Igra dojenčka in malčka. V L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Psihologija otroške igre. Od rojstva do vstopa v šolo* (str. 47-67). Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Kranjc, S. (1999). *Razvoj govora predšolskih otrok*. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Kranjc, S. (2006). *Poglavja iz skladnje otroškega govora*. Izolit.
- Lipnik, J. in Matić, R. (1993). *Metodika govorne vzgoje: priročnik za delo vzgojiteljic in staršev*. Obzorja.
- Marjanovič Umek, L. (1990). *Mišljenje in govor predšolskega otroka*. Državna založba Slovenije.

Marjanovič Umek, L. (2001). Igra predšolskega otroka. V L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Psihologija otroške igre* (str. 69-83). Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Marjanovič Umek, L. (2012). Simbolna igra: vloga v razvoju in učenju otrok. V B. Vrbovšek (ur.), *Simbolna igra v vrtcu* (str. 10-19). Supra.

Marjanovič Umek, L. in Fekonja Peklaj, U. (2011). Ocenjevanje govora otrok in teorije uma. V L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Razvojna psihologija: izbrane teme* (str. 108-126). Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Marjanovič Umek, L. in Fekonja, U. (2019). Zgodnji govorni razvoj: Varovalni in dejavniki tveganja v družinskem okolju. *Javno zdravje 2019, 02*, 1-20.

Marjanovič Umek, L., Hacin, K. in Fekonja, U. (2018). Children's early literacy: The effect of preschool and family factors. *Sodobna pedagogika*, 69, 126–144.

Marjanovič Umek, L., Kranjc, S. in Fekonja, U. (2006). *Otroški govor: razvoj in učenje*. Izolit.

Marjanovič Umek, L., Fekonja, U., Lešnik Musek, P. in Kranjc, S. (2002). Otroška literatura kot kontekst za govorni razvoj predšolskega otroka. *Psihološka obzorja*, 11 (1), 51-64.

Marjanovič Umek, L. in Kavčič, T. (2001). Otroška igra. V L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Psihologija otroške igre od rojstva do vstopa v šolo* (str. 1-32). Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

Palmer, J. A. in Palmer, L. K. (2002). *Evolutionary psychology: the ultimate origins of human behavior*. Allyn and Bacon.

Papalia, E. D., Wendoks Olds, S. in Duskin Feldman, R. (2009). *Human development: Eleventh edition*. McGraw-Hill.

Skamlič, N. (2014). *Od joka do prvih besed: Priročnik za spodbujanje komunikacije, govora in jezika v prvem letu življenja*. Didakta.

Skubic, D. (2004). *Pedagoški govor v vrtcu in prvem razredu devetletne osnovne šole*. Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Žnidarič, D. (1993). *Otrokov govor*. Zavod Republike Slovenija za šolstvo in šport.

Woolfson, C. R. (2001). *Bistro dete: kako razumeti in spodbujati otrokov razvoj*. Didakta.